

Grčki jezik i indoeuropeistika

Nina Čengić

Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Učenje grčkoga jezika dio je europske tradicije klasičnog obrazovanja, koje opće obrazovanje produbljuje čitanjem grčke i rimske književnosti, razmatranjem povijesti i umjetnosti Grčke i Rima. Upoznavanjem tog ishodišnjoga perioda zapadne civilizacije današnje se društvene, političke i kulturne prilike mogu razumjeti iz šire perspektive. Tu je tradiciju Hrvatska pratila te su na kraju 18. i početkom 19. stoljeća klasične gimnazije imali Dubrovnik, Split, Zadar, Varaždin, Požega, Vinokovci, Sušak, Pazin, Gospić i Zagreb (čak dvije, Gornjogradsku i Donjogradsku). Na tradiciji proučavanja i učenja grčkog i latinskoga nastala je i klasična filologija koja, najopćenitije rečeno, objedinjuje znanstveno proučavanje tih dvaju jezika i njihove zapisane baštine. Dok je važnost grčkog i latinskoga za obrazovanje i poznavanje antike dobro poznata, manje se zna o njihovu značenju za formiranje jedne jezikoslovne discipline.

Svijest o sličnostima i različitostima unutar jezika i među jezicima proizlazi iz korištenja jezika u svim oblicima čovjekove jezične djelatnosti. Prva zapažanja te vrste potvrđena su već u antici. Platon u dijalogu Κρατύλος („Kratil”) kroz razgovor filozofa Hermogena i Sokrata razmatra kako se jezik odnosi prema stvarnosti koju označava, prema stvarima koje se jezikom komuniciraju. Kada Hermogen pita Sokrata kako bi objasnio imena za počela πῦρ (*vatra*) i ὕδωρ (*voda*), Sokrat odgovara da mu je to teško reći. Sokrat objašnjava kako su Grci, posebno koji žive u dijelovima pod barbarskom vlašću, iz jezika barbarskih vladara preuzeli mnoge riječi. Tko bi takve riječi htio analizirati prema pravilima grčkoga jezika, našao bi se u nevolji jer strane riječi nije lako povezati s grčkim. Upravo takav primjer stranih riječi, tumači Sokrat, grčke su riječi za vatru i vodu koje potječu iz frigijskoga jezika (Pl. *Crat.* 409c–410a).

Atenej iz Naukratije, gramatičar i pisac iz 2/3. st. po Kr., autor je opsežnoga djela Δειπνοσοφισταί („Sofisti na gozbi”), u kojem prepričava razgovore družine učenih ljudi na gozbi u kući bogatoga domaćina u Rimu. Govoreći o hrani, vinu, umjetnostima, glazbi i drugim temama, Atenej navodi preko sedam stotina starijih grčkih autora, što ga čini važnim izvorom za grčku literaturu prethodnih razdoblja. Jedna od Atenejevih priča predočava još jedan aspekt različitosti jezika, razlike među grčkim dijalektima. Agatarhid iz Knida, povjesničar i geograf iz 2. st. pr. Kr., navodi Atenej, u svojem povijesnom spisu o Europi (Τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην, „O Europi”) opisuje kako su se Beočani s Atenjanima sporili oko pograničnoga

područja zvanog Sida, na glasu po stablima nara. Tebanski vojskovođa i političar Epaminonda, u sporu zastupajući Beočane, Atenjanima je pokazao nar i pitao ih kako ga oni zovu. Oni su odgovorili: ῥοιαί. Kako su Beočani nar zvali σίδαι, područje je pripalo njima jer je Epaminonda iskoristio vezu oblika riječi i imena kraja da potvrdi pripadnost prostora beotskome dijalektu (Ath. *Deipn.*, 14. 650–651).

Sekst Pompej Fest, rimski gramatičar iz 2. stoljeća, autor opsežne epitome leksikona „O značenju riječi” Verija Flaka, vrlo utjecajnoga gramatičara s prijelaza iz stare u novu eru, prenosi zanimljiv podatak o sličnostima različitih jezika. Raniji su pisci umjesto riječi *supinus*, u značenju *koji leži na leđima*, koristili riječ *suppus*, bilježe Flak i Fest te objašnjavaju kako latinski koristi glas *s* umjesto aspiracije u grčkom, kao što to potvrđuju primjeri: grčka riječ ὕλη/ῦλα, *šuma*, odgovara latinskoj *silva*, a grčki izrazi za brojeve *šest* i *sedam* – ἕξ i ἑπτὰ – odgovaraju latinskim *sex* i *septem* (Fest, 239). Sličnost grčkog i latinskog o kojoj govore Fest i Flak nije slučajna jer latinska riječ *supinus* i oblikom i značenjem podudarna je grčkoj riječi ὕπτιος, s istom alternacijom početnoga glasa *s* i aspiracije.

Slična opažanja o sličnostima i različitostima jezika možemo pratiti i poslije antike. Joseph Scaliger, veliki filolog 16. stoljeća, istraživao je europske jezike gledajući kako se u kojem od njih kaže *bog*. Podijelivši jezike na grčki, germanske, romanske i slavenske jezike, svrstao ih je u dvije skupine, u skupinu *deus* i u skupinu *god*. Grčki i latinski, dakako, pripadaju *deus*-skupini (grčki θεός, latinski *deus*). Scaligerova podjela podsjeća na kasniju dvodiobu indoeuropskih jezika na kentumsku i satemsku skupinu. Riječ je o podjeli indoeuropskih jezika prema refleksu praindoeuropske riječi za broj *sto*, za koju se smatralo da odražava dva dijalekta indoeuropskoga prajezika. Grčki i latinski *kentum* su jezici, a hrvatski je *satem* jezik (grčki ἑκατόν i latinski *centum* prema hrvatskom *sto*).

Povijest lingvistike puna je sličnih zapažanja o povezanosti različitih europskih jezika. Od kraja 18. stoljeća u više znanstvenih disciplina pojmovima sličnosti i razlika pridružuje se pojam usporedbe. Njemački gramatičar J. C. Adelung među prvima određuje prema kojim se kriterijima određuju srodni i različiti jezici. Postupno, razvija se komparativna metoda, vrsta lingvističkog istraživanja prije lingvistike, koja će u nekoliko faza obilježiti 19. stoljeće, a zatim i dovesti do formiranja indoeuropeistike, lingvističke discipline koja uspoređivanjem istražuje srodnosti jezika indoeuropske skupine i na temelju podudarnosti rekonstruira zajednički prajezik. Grčki jezik, zbog svoje duge zapisane povijesti, jedan je od temeljnih jezika indoeuropeističkih studija. Za ovu vrstu istraživanja, naime, posebno su važni najstariji zapisani jezici, a grčki je poznat od svoje mikenske faze (zapisane pismom linear B). Poput grčkoga, za indoeuropeistiku su neizostavni i latinski (najstariji sačuvani romanski jezik), vedski i sanskrt (najstariji indijski jezici), avestički (najstariji iranski jezik), gotski (najstariji oblik germanskog jezika) ili staroslavenski jezik (najstariji zapisani oblik slavenskih jezika). I sam utemeljitelj opće lingvistike, francuski lingvist Ferdinand de Saussure (1857–1913) najveći dio svojeg lingvističkog rada ostvario je kao indoeuropeist. Od 1876. studirao je u Leipzigu kod najvećih imena klasične filologije i indoeuropeistike, a njegovo

jedino autorsko djelo, *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* („Rasprava o prvotnom sustavu vokala u indoeuropskim jezicima”, izdana 1879), posvećeno je upravo indoeuropeističkoj temi, karakteristikama indoeuropskog vokalizma.

Indoeuropeistika istražuje jezične podudarnosti indoeuropskih jezika, znanstveno ih potvrđuje i koristi u rekonstrukciji pretpostavljenog zajedničkog prajezika iz kojeg su se s vremenom odvojili i razvili svi jezici indoeuropske porodice. Grčkoj riječi πατήρ (*otac*) odgovara latinski *pater*, vedski *pitár*, gotski *fadar* (engleski *father*). Grčkom glagolu εἶμι (*jesam*) odgovara latinski *sum* i staroindijski *ásmi*. Grčka riječ λύκος (*vuk*) podudarna je sanskrtskoj *vrkas*, latinskoj *lupus*, litvanskoj *vilkas*, staroslavenskoj *vlikŭ* i gotskoj *wulfs*. Utvrđene fonološke, morfološke i značenjske podudarnosti potvrđuju indoeuropski pralik tih riječi. Na temelju tih rekonstrukcija, u mjeri u kojoj se u jezik prelijevaju segmenti društvene i prirodne stvarnosti jezične zajednice, pokušavaju se uspostaviti i elementi zajedničke ishodišne praindoeuropske kulture: dijeljena mitologija i religija, zajednički običaji i društvene institucije te zajednički geografski prostor govornika ovog pretpostavljenog zajedničkog jezika. Lijepo je znati da su za te napore grčki i latinski od fundamentalnoga značenja.

